

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні

ВІЛЬЧИНСЬКА АЛЛА ГЕННАДІЇВНА

УДК: 811.161.1'373.612.2 (043.3)

ОБРАЗ ПОЕТА У МЕТАФОРИЧНОМУ КОНТИНУУМІ ПРОЗИ
М. І. ЦВЕТАЄВОЇ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ ТА ФУНКЦІЙНИЙ АСПЕКТИ

Спеціальність: 10.02.02 – російська мова

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Працю виконано на кафедрі слов'янських мов Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Іванова Людмила Петрівна,
професор кафедри слов'янських мов
Національного педагогічного університету
ім. М. П. Драгоманова

Офіційні опоненти: – доктор філологічних наук, професор
Слухай Наталія Віталіївна,
професор кафедри російської філології
Інституту філології Київського національного
університету ім. Тараса Шевченка

кандидат філологічних наук, доцент
Сиромля Наталія Миколаївна,
доцент кафедри іноземної філології
Київського національного університету
технологій та дизайну

Захист відбудеться «18» квітня о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.172.01 Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України (01001, м. Київ, вул. М. Грушевського, 4).

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України (01001, м. Київ, вул. М. Грушевського, 4).

Автореферат розіслано « » березня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук,
доцент

В. І. Ярмак

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

Упродовж століть дослідження метафори залишається актуальним у найрізноманітніших галузях наукового знання, і не лише гуманітарного. Результатом багатомісячного вивчення цього явища стало визнання його одним із найбільш значущих засобів мовної репрезентації ментальних операцій (О. О. Потєбня, Н. Д. Арутюнова, Л. П. Іванова, В. А. Маслова). Сьогодні теорію метафори продовжують активно розробляти в руслі антрополінгвістики, чим зумовлено значну увагу до неї в лінгвокультурології (З. І. Резанова, Л. І. Єрмоленкіна, О. М. Лагута, О. О. Макарова, О. І. Новікова), лінгвопоетиці (Л. П. Іванова, Ю. В. Кравцова, Н. І. Маругіна, А. О. Прокоп'єва), когнітивній лінгвістиці (Н. В. Слухай, М. О. Бурмістрова, К. Л. Філатова, Е. Маккормак, Т. О. Хахалова), лінгвоконцептології (А. І. Башук, О. В. Дехніч, Р. Д. Керімов, Л. Л. Шевченко).

Актуальність дослідження зумовлена посиленням інтересу сучасної лінгвістики до функціонування мовленнєвих одиниць, зокрема метафор, які розкривають певний образ. Вивчення індивідуально-авторських метафор дає змогу комплексно описати системну природу не тільки узуальних, а й художніх метафор, а також запропонувати новий підхід, що сприятиме поглибленню уявлень про шляхи їх утворення через введення поняття метафоричного континууму – детермінованої кореляції метафор. Тому своєчасним видається ґрунтовний аналіз динамічного функціонування сукупності метафор у межах одного тексту (монотекстуальний метафоричний континуум) або декількох текстів (міжтекстуальний метафоричний континуум) на основі не дослідженого досі матеріалу – прози М. І. Цветаєвої.

У лінгвістичному аспекті було досліджено уявлення М. І. Цветаєвої про особистості таких поетів, як О. С. Пушкін (О. В. Калініна, Н. О. Козина, Н. Д. Стрельникова), Б. Л. Пастернак (Н. І. Большакова, М. А. Сулейманова), В. В. Маяковский (Ю. Іваск), О. О. Блок (О. В. Титова), Р. М. Рільке (К. Азадовський, Т. А. Данилова). Водночас залишається актуальним питання про метафоричне зображення образів відомих поетів, оскільки метафора, як найбільш особистісний вид тропів і засіб мовного зображення знань про світ, здатна поєднати характеристику об'єкта і суб'єкта мовлення. Це дає вичерпну картину уявлень одного поета про інших.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано в межах комплексної наукової програми Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «Актуальні проблеми славістики». Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, протокол № 5 від 25 січня 2012 року.

Мета дослідження – визначити та схарактеризувати засоби репрезентації образу поета в межах метафоричного континууму прозових творів М. І. Цветаєвої.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- розкрити сутність базового для дослідження поняття «метафоричний континуум», визначити його типи;

- виявити та описати індивідуально-авторські метафори, що репрезентують образ поета загалом, а також образи О. С. Пушкіна і поетів-сучасників М. І. Цветаєвої (Б. Л. Пастернака, В. В. Маяковського, О. О. Блока, Р. М. Рільке);
- визначити семантико-когнітивні та функціональні закономірності метафоризації, які сприяють формуванню метафоричного континууму;
- схарактеризувати структурні закономірності зв'язків між метафорами в метафоричному континуумі;
- проаналізувати функціонування ідентичних фрагментів метафоричного континууму в межах різних текстів (статей, нарисів, епістолярію, записних книжок).

Об'єкт дослідження – образ поета в прозових творах М. І. Цветаєвої.

Предмет дослідження – репрезентація образу поета в метафоричному континуумі прози М. І. Цветаєвої.

Джерельною базою дисертаційного дослідження є нариси «Мой Пушкин», «Пушкин и Пугачёв», «Искусство при свете совести», «Несколько писем Райнер Мария Рильке», «Слово о Бальмонте», «Кедр», «Герой труда (Записки о Валерии Брюсове)», ессе «Поэт и время», «Поэт о критике», «Поэты с историей и поэты без истории», статті «Световой ливень», «Эпос и лирика современной России (Владимир Маяковский и Борис Пастернак)», епістолярій, записні книжки та щоденники 1928-1941 рр.).

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс наукових методів, адекватних предмету дослідження:

- описовий метод;
- прийом контекстуального аналізу;
- зіставний метод;
- контент-аналіз.

Описовий метод дав можливість виявити в аналізованих текстах метафори, що розкривають образ поета, а також визначити елементи тропеїчної системи, які їх супроводжують. Уявлення про специфічні риси кожної метафори (сфера-джерело метафоризації, структурний клас, морфолого-синтаксичне значення, підстава для взаємопереходу між метафорами) сформувались завдяки класифікації та контент-аналізу (підрахунку кількості деяких компонентів в аналізованому інформаційному масиві, що доповнюється визначенням статистичних взаємозв'язків і аналізом структурних зв'язків між ними). Виявленню континуального зв'язку сприяв також прийом хронологізації, який дав змогу встановити послідовність і умови виникнення метафор, що були неодноразово зафіксовані в різних текстах. У третьому розділі дослідження специфіка аналізованого тексту зумовила необхідність паралельного вивчення двох рівноправних образів (В. В. Маяковського та Б. Л. Пастернака), для чого був використаний зіставний метод.

Наукова новизна дослідження полягає в розробці механізму опису сукупності метафор як динамічної системи, що розгортається в межах одного та декількох текстів. Уперше здійснено докладний аналіз комплексу індивідуально-авторських метафор М. І. Цветаєвої, які функціонують у межах одного тексту; уведено поняття

«метафоричного континууму», в основі якого – внутрішньо впорядкований цілісний взаємоперехід метафор від початку до кінця тексту у вигляді послідовності метафоричних образів (горизонтальний метафоричний континуум) або порівняння метафоричних образів (вертикальний метафоричний континуум); визначено міжтекстовий зв'язок – збіг між елементами метафоричної системи в текстах як одного, так і декількох авторів.

Теоретичне значення дослідження полягає в розвитку теорії метафори. Запропоновані в роботі поняття «монотекстуальний (горизонтальний / вертикальний) метафоричний континуум» і «міжтекстуальний метафоричний континуум» можуть бути використані в подальших дослідженнях з когнітивної лінгвістики, лінгвопоетики, психолінгвістики, лінгвокультурології. Отримані результати мають теоретичну цінність для аналізу метафор у текстах інших авторів.

Практичне значення полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані у викладанні курсів лінгвістичного аналізу художнього тексту, лексикології, стилістики, інтерпретації художнього тексту, а також у вивченні ідіостилю М. І. Цветаєвої в межах спецкурсів.

Особистий внесок здобувача. Усі результати дослідження одержані дисертанткою самостійно. Усі статті написано одноосібно.

Апробація дисертації. Основні положення дисертації апробовано на 9 конференціях: на Всеукраїнських щорічних конференціях «Філологічні студії» (Бердянськ, 24-25 вересня 2010 р., 23-24 вересня 2011р.); щорічних загальноуніверситетських наукових конференціях викладачів і аспірантів кафедри слов'янських мов факультету іноземної філології НПУ імені М.П. Драгоманова (2011-2016 рр.); XI Міжнародній науковій конференції «Міжкультурні комунікації: інформаційно-комунікативні технології у лінгвістиці» (Алушта, 4-8 червня 2012 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми мовної особистості: лінгвістика і лінгводидактика» (Київ, 14–15 листопада 2014 р.).

Публікації. Основні матеріали, висновки та узагальнення дисертаційного дослідження викладено в 10 публікаціях: у 7 статтях, опублікованих у фахових виданнях, що належать до переліку фахових видань України, 2 публікаціях у зарубіжних фахових виданнях (м. Брест, м. Чебоксари) та 1 в іншому вітчизняному науковому виданні.

Обсяг і структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (354 позиції) і додатку. Загальний обсяг дисертації – 242 сторінки, основний зміст дослідження викладено на 203 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено завдання, об'єкт і предмет, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів, описано методи дослідження, схарактеризовано фактичний матеріал, указано форми їхньої апробації.

У першому розділі «Теоретичні аспекти вивчення метафори» розкрито поняття метафори в сучасних дослідженнях, схарактеризовано принципи теоретичного підходу до вивчення метафори та запропоновано нове поняття «метафоричний континуум», що допоможе більш глибоко аналізувати метафори, відповідно до специфіки їх виникнення у будь-якому тексті.

У сучасній науці метафору витлумачують по-різному, зокрема як: 1) існування в одному слові одночасно двох думок про два різні об'єкти (А. А. Річардс, М. Блек), 2) перенесення значення від вихідного до нового слова на основі суміжного поняття (Х. Деламар), 3) можливий світ, де при переносі відбувається зіткнення значень як можливих фіктивних понять (С. А. Кріпке, К. К. Жоль), 4) вербальні і невербальні засоби паралельної презентації значення на основі логіко-лінгвістичних механізмів псевдототожності (Н. В. Слухай).

В основу дисертаційного дослідження покладено асоціативно-когнітивну теорію, згідно з якою метафора – це форма узагальненого сприйняття і відображення дійсності, створеної на основі образного мислення, що є органічною єдністю чуттєво-споглядальних і раціонально-абстрактних форм пізнання (І. В. Полозова). Матеріалом дослідження стали прозові твори виняткової особистості та поета М. І. Цветаєвої, з огляду на їх цінність та малодослідженість. Це еґо-тексти (нариси, спогади, автобіографічна проза) – особливий різновид текстів, де на перший план виходить вияв особистісного начала. Вивчення таких творів у асоціативному аспекті може давати неочікувані результати, зокрема щодо асоціативної природи метафори. Проза автора, чия свідомість була спрямована на поетичні твори, а світосприйняття, зважаючи на життєвий досвід, світогляд і особистісні якості, доволі непростим, є плідним джерелом для аналізу складного явища метафори.

У роботі введено нове поняття «метафоричний континуум», що є одночасно і найменуванням структури, і засобом її аналізу. Словники іноземних слів визначають континуум як безперервність, нерозривність процесів, явищ. До ідеї континуальності звертались філософи ще від часів античності. Закономірністю буття вважався безперервний взаємоперехід будь-якого об'єкта в інший, космічний континуум (Діоген, Геракліт), і необхідною умовою цього процесу є не тільки відмінність, а й подібність речей. Монадологія Г. Ф. Лейбніца базувалась на ідеї континууму: розмірковуючи про співвідношення душі та тіла, вчений дійшов висновку, що тіло – це сукупність нескінченної множини монад, об'єднаних у ціле вищою монадою, яка є керівним центром цього тіла. За припущенням І. Канта, в природі не існує нічого неподільного. На думку О. Ф. Лосева, найголовнішим у континуумі є еволюція та взаємовплив елементів, які утворюють єдине ціле: «Континуум – це безперервне становлення, коли одне пов'язується з другим і породжує третє».

Континуум належить до загальнонаукових термінів та категорій. У математиці континуум вивчають з позицій послідовності, а не просто сукупності. Сфера вільного взаємопереходу не має меж і триває без кінця (Л. Бауер). У лінгвістиці це явище розглядають здебільшого з точки зору граматичної категорії тексту, пов'язаної з часом і простором (Б. Л. Гаспаров). Поняттю «мовний континуум» «Словник соціолінгвістичних термінів» за редакцією В. Ю. Михальченка дає таке

пояснення: «Поняття континууму, що мало насамперед два виміри – часове та просторове, передбачає *безперервність* і *поступовість* мовних змін у часі та плавну диференціацію мовного матеріалу у просторі, тобто, відсутність чітких кордонів між мовами й діалектами». В останні десятиліття представники багатьох лінгвістичних напрямів почали говорити про різні види континууму – континуум словотвірних значень (І. Ф. Джочка, І. С. Беркешук), семантичний континуум (М. В. Буковська), ментальний континуум (Н. О. Руснак), етномовний континуум (О. В. Іваненко), символний континуум (Н. М. Сиромля), жанровий континуум (О. А. Пономаренко) та інші.

На позначення сукупності метафор як цілого в мовознавстві використовується термін «метафорична система». Однак це поняття дає можливість передусім виділити лексико-семантичні або структурні класи метафор у тому чи іншому середовищі (текст, окремий стиль мовлення, певна мовленнєва сфера тощо). Водночас виникає необхідність звернути увагу на специфіку введення кожної метафори в текст, не відокремлюючи певну одиницю від загальної кількості представлених метафор. Отже, поняття *метафоричної системи* та *метафоричного континууму* співвіднесені між собою як назва об'єкта і одна з ключових його ознак. Це той ракурс, з якого простежується не ієрархія метафор (статичний аспект), а їх поступове виникнення, взаємоперехід у межах одного / декількох текстів (динамічний аспект).

Щодо виходу метафори за межі одного тексту, С. Б. Кураш відмічає, що функціонування метафори у інтертекстуальному просторі пов'язане з рухом метафори в напрямку «текст – ідіостиль – контекст літературного напрямку (школи, стилю) – контекст епохи – національний стиль – культурний макроконтекст». Найбільший науковий інтерес викликає остання галузь, оскільки цікаво простежити переклики індивідуально-авторських метафор М. І. Цветаєвої і метафор тих поетів та філософів, з якими її не пов'язували будь-які етнічні, гендерні та вікові фактори, а також особисте знайомство.

Ю. І. Кліменова зауважує, що інтерес до метафори сприяє консолідації різних напрямів наукової думки й дисциплін, оскільки найбільш повно описати такий багаторівневий феномен як метафора можна лише за умови взаємодії підходів і методів аналізу. Отже, **методологічна база дисертації** ґрунтується на інтегрованому підході, що передбачає аналіз метафор згідно з лінгвокогнітивним, лінгвокультурологічним, лінгвопоетичним та функціональним напрямками.

Лінгвокогнітивний напрям (Н. Д. Арутюнова, Дж. Лакофф, А. М. Баранов, Е. В. Будаєв, М. Джонсон, Ю. М. Караулов, О. С. Кубрякова) передбачає розгляд метафори як процесу взаємодії між сферою-джерелом і сферою-мішенню, тобто перенесення будь-яких якостей одного предмета чи явища на інший відповідно до наявності в них спільної ознаки.

Лінгвокультурологічний напрям (З. І. Резанова, Г. М. Складєвська, В. М. Телія та інші) пов'язаний з поняттям мовної картини світу. Як зазначає В. А. Маслова, картина світу містить у собі не тільки відображені об'єкти, але й ставлення до них суб'єкта відображення.

Відповідно до лінгвопоетичного напрямку метафору аналізують одночасно у межах лінгвістики, поезики, риторики та стилістики.

Функціональний напрям дає змогу з'ясувати роль кожної метафори у процесі розвитку метафоричного континууму, внутрішньосистемні зв'язки між метафорами. За допомогою функції виявляються прагматичні настанови автора в тому чи тому метафоричному вислові.

Залучення різних методик дослідження забезпечує чіткість структуризації знань про образ поета, виражений у метафоричному континуумі. Неможливість використання якогось одного підходу пояснюється складністю і неординарністю обраного матеріалу – прози М. І. Цветаєвої, що належить до жанру ліричної прози, основними рисами якої є посилена емоційність мовлення та перевага авторського «я».

Аналіз здійснено у декілька етапів.

На *першому етапі* за допомогою прийомів тематичних груп і логічного аналізу (що належать до описового методу) було відібрано метафори, в яких містяться вказівки на образ поета, а також визначені супутні елементи тропеїчної системи. Так з листів і записних книжок М. І. Цветаєвої періоду 1928-1941 рр., а також 12 художніх та публіцистичних текстів було відібрано фактологічний матеріал для дослідження.

На *другому етапі* було сформульовано специфічні риси кожної метафори (сфера-джерело метафоризації, структурний клас, підґрунтя для взаємопереходу метафор) завдяки контент-аналізу. Він дав змогу з'ясувати кількісні та якісні характеристики, що в межах нашого дослідження сприяло визначенню тематичних та функціональних особливостей метафор у прозі М. І. Цветаєвої.

Загальноприйнятої класифікації індивідуально-авторських метафор не існує, тому параметри кожної метафори було визначено відповідно до класифікацій мовних метафор. Запропонований у дисертації спосіб аналізу метафоричної трансформації передбачає аналіз усіх метафор, зафіксованих у тексті, відповідно до трьох аспектів: тематичного, структурного та функціонального. Тематичний аспект визначено завдяки класифікації, розробленої В. П. Москвіним, яка постійно розширюється. Серед чотирьох керунків семантичної класифікації була обрана систематизація метафор за допоміжним суб'єктом. Сукупність тематичних типів метафор, виявлених у прозі М. І. Цветаєвої, утворює 12 позицій. Функціональний аспект встановлено згідно з комплексом класифікацій метафоричних функцій, розроблених В. К. Харченко та А. П. Чудіновим (у прозі М. І. Цветаєвої виявляються 14 із 25 можливих функцій). Структурний клас метафор визначено завдяки класифікації Л. П. Іванової. Вона об'єднує три типи: прості, складні і розгалужені метафори.

Виявляючи належність метафор до будь-якого типу за вказаними параметрами, ми визначали збіги (наприклад, однакова функція або метафорична модель) та встановлювали, на основі чого відбувається перехід однієї метафори в іншу. Суть метафоричного континууму відображається через послідовний аналіз усіх його елементів. Отже, у фокусі нашої уваги на другому етапі роботи завжди була пара метафор: перша – друга, друга – третя, третя – четверта – і так від початку до кінця кожного тексту. Для аналізу континуальної метафоричної взаємодії використано також прийом хронологізації, що уможливив розкриття послідовності та умов виникнення метафор, звернення до яких було неодноразовим у різних текстах.

На *третьому етапі* специфіка аналізованого тексту («Эпос и лирика современной России (Владимир Маяковский и Борис Пастернак)») зумовила необхідність паралельного вивчення двох рівноправних образів, у зв'язку з чим використано порівняльний метод.

На *четвертому етапі* завдяки класифікації як одному з прийомів внутрішньої інтерпретації нам вдалося виділити два типи метафоричного континууму – монотекстуальний та міжтекстуальний. Монотекстуальний метафоричний континуум також має два типи – горизонтальний та вертикальний.

У другому розділі «Монотекстуальний горизонтальний метафоричний континуум у прозі М. І. Цветаєвої (на матеріалі нарису «Мой Пушкин»)» проаналізовано системно-структурну організацію горизонтального континууму.

Виявлено три складники образу поета О. С. Пушкіна, що звеличують його в очах М. І. Цветаєвої: 1) поет любить і оспівує свою вітчизну, пам'ятаючи про зв'язок з батьківщиною пращурів; 2) поет є не тільки талановитою особистістю, а й трудівником, що дає підстави поставити його на п'єдестал (поет – пам'ятник); 3) поет – людина, яка гине від нерозуміння.

Реалізація вищезгаданої теми відбувається лінійно, послідовно з'єднуються такі метафори: Чёрное дело убийства поэта чернью → чернь в мундире кавалергарда убила поэта → нас этим выстрелом всех в живот ранили → с пушкинской дуэли во мне началась сестра → с тех пор убивали всё моё младенчество, детство, юность → выбрала защищать поэта от всех.

Головною темою цього фрагмента континууму є вбивство поета як здійснений в реальності вчинок і символічне розуміння чорного (кольору скорботи), синтез котрих підводить до теми гибелі таланту.

Континуальний взаємоперехід метафор відбувається завдяки виразним засобам, які набувають метафоричного значення (наприклад, лексична анафора): *чёрная с белым, материнская спальня, чёрное с белым окно, чёрная и белая картина – «Дуэль», где на белизне снега совершается чёрное дело: вечное чёрное дело убийства поэта – чернью.*

Трансформація метафор може відбуватися шляхом як логічного, так і непередбачуваного поєднання образів, що повною мірою демонструє індивідуальний характер мислення автора: нас этим выстрелом всех в живот ранили → с пушкинской дуэли во мне началась сестра.

Основне метафоричне значення передане послідовним зв'язком дієслів: *убили* → *убивали* → *(я) поделила, выбрала* → *защищать*. Синтаксичне повторення присудка *выбрала* позначає самоідентифікацію автора – долучення до однієї з протилежних груп людей. Водночас інфінітив *защищать* контекстуально вказує на певний панхронізм – повторення дії у минулому, теперішньому, майбутньому.

Згідно із семантичною класифікацією, деякі метафори можна одночасно віднести до декількох типів, наприклад ситуативних і атрибутивних (*совершается чёрное дело убийства поэта чернью*).

Пам'ятник О. С. Пушкіну у Москві був для М. І. Цветаєвої «когнітивним джерелом образних номінацій» (Н. О. Лук'янова), тобто знання, асоціації, пов'язані з реальним предметом (пам'ятник О. С. Пушкіну) та вербалізовані за допомогою метафор, стали базою для формування уявлення про інший об'єкт тієї ж дійсності

(поет). Згаданий монумент був у дитинстві мірилом багатьох речей для М. І. Цветаєвої:

Чёрный человек выше всех и чернее всех → Памятник-Пушкина любила за черноту → моё белое убожество бок о бок с чёрным божеством → Памятник чёрной крови влившейся в белую → чёрное родство → памятник против расизма – за гения → чёрный был явлен гигантом, а белый – комической фигуркой → выбрала чёрное, а не белое – чёрную думу, чёрную долю, чёрную жизнь.

У зв'язку з тим, що символічне значення чорного кольору доведене до максимуму, більшість метафор є атрибутивними. У метафорі *чёрный человек* аспектом порівняння стає колір і форма пам'ятника. Автор навмисне надає традиційному символу смерті, болю, зла позитивних конотацій – величі, геніальності. Континуальний розвиток відбувається внаслідок перенесення акценту з образу пам'ятника на чорний колір – ключову його характеристику: *чёрный человек → любила за черноту → чёрное божество.*

Горизонтальний метафоричний континуум може набувати конфігурації кола, поєднуючи метафори циклічно (а → b → c → a): *Пушкин стоит среди цепей → камень – цепь, всё вместе – круг → круг николаевских рук → памятник Пушкину, восставшему из цепей.* У досліджуваному фрагменті образ кайданів починає та завершує опис, тобто зв'язок метафор зумовлений не функціональними, а структурно-семантичними особливостями.

Окремим фрагментом монотекстуального метафоричного континууму у нарисі «Мой Пушкин» є звернення М.І.Цветаєвої до своїх дитячих спогадів про перші враження від прочитаних творів О.С. Пушкіна. Серед них зокрема роман «Евгений Онегин» («Урок смелости. Урок гордости. Урок верности. Урок судьбы. Урок одиночества»), поема «Полтава» («Только было начавший проясняться Пётр опять был ввергнут в ту мрачно-сверкающую, звёздно-лунную, казачье-скачущую, шапочно-доносную ночь»), вірш «Бесы» («Бесов же жалела – жалостью высокой, жалостью – восторгом и восхищением, как потом жалела Наполеона на Св. Елене и Гёте в Веймаре») та вірш «К морю» («Но К морю было ещё и любовь моря к Пушкину: море – друг, море – зовущее и ждущее, море, которое боится, что Пушкин – забудет, и которому, как живому, Пушкин обещает, и вновь обещает. Море – взаимное, тот единственный случай взаимности – до краев и через морской край наполненной, а не пустой, как счастливая любовь»).

Отже, аналіз монотекстуального метафоричного континууму у нарисі «Мой Пушкин» дав підстави зробити висновок про те, що образ О. С. Пушкіна укорінився у свідомості М. І. Цветаєвої як зразковий поет. Змістові домінанти тексту втілені у гармонійно поєднаних метафорах.

У третьому розділі «Монотекстуальний вертикальний метафоричний континуум у статті М. І. Цветаєвої «Эпос и лирика современной России (Владимир Маяковский и Борис Пастернак)» розглянуто специфіку зіставлення двох рівноцінних образів у межах одного твору.

Дані засвідчують, що вказані поети у світосприйнятті М. І. Цветаєвої символізували творчих послідовників О. С. Пушкіна. Антропоніми Маяковський і Пастернак в ідіолекті автора не лише наділені людськими ознаками, а зображені як два універсуми (поєднання поезії, природи, матеріального та абстрактного).

Метафорична репрезентація образу В. В. Маяковського сфокусована на тому, що поет випередив свій час на десятиріччя. Відзначено випадки нагромадження дієслівних просторових і темпоральних метафор (*ушагал за современность, оборачиваться вперёд, Маяковский долго нас будет ждать*). М.І. Цветаєва вводить у текст комплекс просторових, антропоморфних і агентивних метафор, заснованих на іменах героїв та назв творів В.В. Маяковського (*Маяковский, как имя, собирательное. Маяковский, это кладбище Войны и Мира, это родины Октября, это Вандомский столп, задумавший жениться на площади Конкорд, это чугунный Понятовский, грозящий России, и некто (сам Маяковский) с живого пьедестала толп – ему грозящий, это на Версаль идущее «хлеба!». Это тот последний Врангель... Маяковского нет. Есть – эпос*). Використаний у такий спосіб прийом деперсоніфікації дає підстави відзначити велич поетичного таланту, коли твори автора затьмарюють його самого.

У метафоричній репрезентації образу Б.Л. Пастернака зафіксовані численні випадки звертання до тем природи, сну і очей поета завдяки використанню виразних засобів, притаманних ідіостилю самого Б.Л. Пастернака. Це стосується, зокрема, синестетичних метафор, заснованих на міжсенсорних тактильних і зорових асоціаціях (*окунает вещь в обще-лирическую влагу и возвращает её окрашенной этой обще-лирической душой*).

Метафори цього фрагмента часто ускладнюються парцеляцією та актуалізацією морфологічних і морфемних одиниць, які сприяють послідовному взаємопереходу метафор: *«Действие Пастернака равно действию сна. Мы его не понимаем. Мы в него попадаем. Под него подпадаем. В него – впадаем»*.

Елементи горизонтального метафоричного континууму одночасно є складниками парадигми. Наприклад, міркування автора щодо вияву божественної природи в обох поетах експлікується у теоморфних метафорах, які базуються на різних образах: *«Мы все Маяковским убиты – если не воскрешены!»*; *«от этого Бог Пастернака и Пастернак нас – помиловал»*. Загалом у автора помітна тенденція характеризувати спільні риси двох поетів метафорами зі спільною сферою-джерелом, у той час як відмінні риси розкрито в однакових синтаксичних конструкціях та підкреслено тотожними функціями метафор. Зазначений факт є рушійною силою вертикального метафоричного континууму (*Маяковский, восчувствовав себя, предположим, Уралом, – Уралом стал. Нет Маяковского. Есть Урал. Пастернак, вобрал в себя Урал, сделал Урал – собою. Нет Урала. Есть Пастернак*).

Серед виразних засобів, за допомогою яких складні метафори трансформуються в розгалужені, центральне місце займають ті, що містять у собі принцип контрасту та паралелізму (антитеза, хіазм, ізоколон, еліпсис).

Саму себе М.І. Цветаєва ототожнює не з поетами, а з читачами. Така позиція підкреслює прагнення автора до об'єктивності.

Четвертий розділ «Міжтекстуальний метафоричний континуум» містить аналіз зв'язку між метафорами, що трапляються в різних текстах як одного, так і декількох авторів. Для кореляції метафор у контексті ідіостилю певного поета або літературної течії важливою є тематична основа. Наприклад, деякі роздуми М. І. Цветаєвої повсякчас виходили з рівня підсвідомості та фіксувалися в листах,

записних книжках, нарисах. У дисертації розглянуто теми: «місце поета у світі та суспільстві», «поет залежить від вищих сил», «вірші», «слово», «почуття», «поет і людина», «поет і час», «поезія та проза». Окремий підрозділ присвячено функціонуванню інтертекстуальних метафор.

Проблема місця поета у світі та суспільстві розвивається в листах та щоденникових записах М. І. Цвєтаєвої. Аналіз метафор цієї категорії дає підстави зробити висновок про те, що ставлення до того самого факту може бути виражене за допомогою граматичної форми числа субстантивних та займенникових метафор, як-от: *человек, каждый* сприймається як позитивне явище, а *люди, все* – негативне. У зверненні до архетипів виявляються тенденції поезії М. І. Цвєтаєвої: образ поета зіставляється з Орфеєм як героєм, якого не прийняла жорстока дійсність, а душевний спокій йому знайти так само важко, як шлях до «тридев'ятого царства». Особливістю цього фрагмента є континуальний взаємоперехід метафор у функції моделювання, ускладнених парадоксом та оксюмороном, які підкреслюють конфліктні стосунки між поетом та світом. У той же час перевага поета над іншими людьми є суміжною з темою його підкорення силі поезії, що виявляється упродовж усього метафоричного континууму.

Ставлення до власних творів неоднозначне. Осмислення М. І. Цвєтаєвою теми «Вірші» реалізується у метафоричному континуумі шляхом звернення до тем відповідальності автора за свої публікації, ставлення поета до власних творів, як до свого продовження, специфіки поетичної творчості та страху перед власними текстами.

Відповідальність поета за свої публікації актуалізована здебільшого в діловому листуванні з видавцем В. В. Рудневим (*«Вам – прибавить 4 листка, мне – уродовать вещь», «... ведь мы очень упрямы, моя рукопись и я, – пожалуй ослицы, чем любое другое животное. Пегаз удвоенный и подкреплённый ослом»*).

Тема ставлення поета до віршів як до свого продовження розгортається у напрямі використання метафоричної моделі «вірші – діти» (*Стихи наши дети. Наши дети старше нас, потому что им дольше, дальше жить. Старше нас из будущего. Потому нам иногда и чужды*), а також більш складних моделей. *Всё дело в том, чтобы мы любили, чтобы у нас билось сердце – хотя бы разбивалось вдребезги! Я всегда разбивалась вдребезги, и все мои стихи – те самые серебряные сердечные дребезги.* У контексті метафори актуалізовані обидва значення слова «вдребезги»: пряме (на дрібні частинки, шматочки) і переносне значення (цілком, повністю). Процес биття асоціюється зі склом. У свою чергу, *серебряные дребезги* викликають асоціацію з дзеркалом, оскільки в основі виготовлення дзеркальних поверхонь лежить процес покриття скла сріблом. Так, завдяки поєднанню моделюючої та образотворчої функцій, метафора продукує яскравий образ – кожен вірш є уламком дзеркала душі поета. Разом з тим, необхідно пам'ятати, що з усіх дорогоцінних металів М. І. Цвєтаєва надавала перевагу сріблу, про що сама неодноразово писала.

Думки М. І. Цвєтаєвої щодо творчого процесу знаходять метафоричне вираження у антропоморфних та натурморфних метафорах (*«Шахтёр, слушающий голос земли, которую роет, которая хочет, чтобы из неё вырыли руду. (Или – голос руды?)»*, *«Пустилась как в плаванье в большую поэму. Неожиданность островов и*

подводных течений. Есть и рифы. Но есть и маяки»). У межах метафоричного континууму М. І. Цветаєва торкається теми особливостей структури своїх поетичних творів (*«Прежде всего и во всём: мой инстинкт всегда ищет и создаёт преграды, т.е. я инстинктивно их создаю – в жизни, как и в стихах», «Хорошо ли ты понимаешь мой плохой немецкий? По-французски я пишу свободно, потому я не хочу писать тебе по-французски. От меня к тебе ничто не должно течь. Лететь – да! А раз нет, – лучше запинаться и спотыкаться», «Я не верю стихам, которые льются. Рвутся – да!»*). Отже, у деяких фрагментах, на кшталт вищезгаданих прикладів, індивідуально-авторські метафори можуть засновуватись на узуальних метафорах (*преграды*), що також є формою розвитку метафоричного континууму.

Тема страху поета перед власними віршами експлікує прояв у свідомості М. І. Цветаєвої деяких уявлень мовної картини світу древніх слов'ян: *«Я знаю это помимовольное наколдовыванье – почти всегда – бед! Но, слава Богу, – себе! Я не себя боюсь, я своих стихов боюсь»*. Згідно з етнолінгвістичним словником «Славянские древности» у 5 тт., у давнину вважалось, що за можливість чаклувати людина віддає свою душу дияволу, тобто рано чи пізно має пройти через страждання. Водночас метафоричний образ чаклування є цілком зрозумілим, адже чаклун, як і поет, діє насамперед через слово. За словами Н. Г. Брагіної, у архаїчний період існувало розділення мови на повсякденну та сакральну. Прямою спадкоємицею «мови богів» (якою володіли мудреці, жреці та шамани) вважалась «мова поетів». Також у контексті етнічного стилю розглядаємо метафору *«Стихи сбываются. Поэтому их не все пишу»*. Указана позиція могла бути пов'язаною з феноменом мовних табу, оскільки слово, як вважалось, здатне оживити об'єкт, який воно називає, та впливати на нього через його ім'я.

Відповідно до семантичної класифікації метафор даного фрагменту континууму вони здебільшого антропоморфні (*это Вами пишете*), водночас функція табування та експлікація емоції страху щодо них позиціонує вірші як явище, що має одночасно божественну та демонічну природу. Такий контрастний перехід у межах метафоричного континууму як частини ідіостилу одного поета пояснюється індивідуальними асоціаціями М. І. Цветаєвої. В образі демона актуалізується значення надлюдської сили (*сила, вселившаяся в Блока*), а базовою емоцією щодо нього є скоріше містичний трепет, ніж первісний страх. Божество асоціюється з тим, хто визначає людське призначення (*Роль Рильке изменилась только в том, что, пока жил, сам сотрудничал с – , а теперь – «высшая сила»*), що закономірно тягне за собою ряд метафор, які всюди окреслюють поетичну творчість як тяжку та відповідальну працю з відповідними асоціаціями – відданістю своєму покликанню, котра змінюється мріями про відпочинок.

Спектр ставлень до слова, що міститься у відповідному витку метафоричного континууму, коливається між зневажливою оцінкою (*«пользуюсь» – гнусный глагол*), *«И вот, замечаю, что ненавижу всё, что -любие: самолюбие, честолюбие, властолюбие, сластолюбие, человеколюбие – всякое по-иному, но всё – равно. Люблю любовь, Вера, а не любие. (Даже боголюбия не выношу: сразу религиозно-философские собрания, где всё, что угодно, кроме Бога и любви)»*), і ставленням до слова як до вищої цінності. Домінантою серед метафор останньої категорії визначено теоморфну *Страшный Суд Слова*. У роздумах про ставлення поета до

слів знаходить вияв принципова позиція М. І. Цвєтаєвої, відповідно до якої справжнє народження твору здійснюється у той момент, коли твір знаходить відгук у свідомості іншої людини. Ця думка знаходить континуальне метафоричне вираження у багатьох записах (*«Мой дом – лбы, а не сердца», «Меня нужно понять – либо меня нет»*).

Осмислення теми «Поет і людина» демонструє точку зору М. І. Цвєтаєвої про те, що це дві різні сторони особистості (*«Не оскорбляли меня только поэты, ни один поэт – никогда – ни словом ни делом ни помышлением (Вы – первый), но с поэтами я мало жила, больше – с людьми», «Чтобы написать эту вещь так, как она была, нужно любить и смочь, т.е. быть мной, человеком, и мной, поэтом (рукою, слухом)»*). Оксюморон як допоміжний засіб формування указанного витку метафоричного континууму виходить на новий рівень функціонування. Якщо у класичному вигляді він виражає несумісність предмета і якоїсь ознаки, то у ряді ситуацій він демонструє витіснення однієї ознаки іншою (*«Когда я с людьми, я несчастна: пуста, т.е. полна ими»*). Також ця тема дає змогу прослідкувати вияв інтелектуальної амбівалентності М. І. Цвєтаєвої, адже елемент «людина» може стати об'єктом схвалення: *«Нет, Райнер, я не коллекционер, и человека Рильке, который ещё больше поэта (как ни поверни – итог один: больше!), – ибо он несёт поэта (рыцарь и конь: ВСАДНИК!), я люблю неотделимо от поэта»*.

Ставлення М. І. Цвєтаєвої до часу, у якому їй довелось народитися й жити (осмислення теми «Поет і час»), було недвозначним: *«Ненавижу свой век, потому что он век организованных масс, которые уже не есть стихия, как Днепр без Неясыти уже не есть Днепр. Изнизу – организованных, не – упорядоченных, а именно «организованных», т.е. ограниченных и лишенных органичности, т.е. своего последнего»*. Паронімічна атракція виявляється у трьох лексемах (*организованных, ограниченных, органичности*), плавно перетікаючи на фонетичному рівні (перестановка фонем *орга – огра*), а також морфологічному (прикметники відтінюють значення іменника). Порівняння, що ускладнює метафору, оформлено у вигляді кільцевого повтору (*как Днепр без Неясыти уже не есть Днепр*), що підкреслює впевненість автора у власному ствердженні. Також у межах зазначеної теми М. І. Цвєтаєва наділяє діяльність поетів характеристиками боротьби та повсякчасної битви: *«Быть современником – творить своё время, а не отражать его. Да отражать его, но не как зеркало, а как щит. Быть современником – творить своё время, то есть с девятью десятymi в нём сражаются, как сражаешься с девятью десятymi первого черновика»*.

Міжтекстуальний метафоричний континуум реалізується передусім у формі інтертексту, ментальних ізоглос та ітерації.

У сфері інтертексту метафоричному переосмисленню піддано цитати інших авторів, також виражені метафорично. Сприйняття М. І. Цвєтаєвою чужої позиції набуває форми діалогу, який виявляється у двох протилежних реакціях – категоричній незгоді, підкріпленій контраргументами або в розумінні образів, створених іншим поетом і прихильності до них (пор. *«Я вправе не быть своим собственным современником, ибо, если Гумилёв: – Я вежлив с жизнью современною... то я с ней невежлива, не пускаю её дальше порога, просто с*

лестницы спускаю» і «Когда Гамлетово быть или не быть произносят в насмешку, я чувствую задохновение презрения»).

Ментальні ізоглоси передбачають вияв однакових образів, думок тощо у авторів, не пов'язаних спільною культурою, гендерною належністю, особистим знайомством або іншими факторами. Так, значний фрагмент метафоричного континууму містить архетип демона (*«Какова же стихия, каков же демон, вселившийся в тот час в Маяковского и заставивший его написать Врангеля?»*, *«Бетховен был одержим демоном, Гёте демонов удерживал»*). Таке бачення виявилось в одному з листів О. С. Пушкіна П. А. Вяземському: *«...Зачем дразнить было несчастного царскосельского пустынного, которого уж и без того дергает бешеный демон бумагомарания»*.

Ітерація є повторенням певного лексичного комплексу у творах одного автора (*живой памятник, правда поэтов – тропа, зарастающая по следам*). Це результат укорінення на підсвідомому рівні певних особистісних уявлень, не здатних змінюватись під впливом будь-яких екстралінгвістичних факторів.

ВИСНОВКИ

Переконання автора, які мають для нього велике значення і ґрунтуються на його особистому досвіді та особливостях світосприйняття, мають мовне метафоричне вираження. Це підтверджують приклади змістових домінант, пов'язаних континуально у ліричній прозі М. І. Цвєтаєвої.

Метафоричний континуум – це процес розвитку метафор у межах одного та декількох текстів, особливість якого полягає у безперервній детермінованій кореляції метафор. Основу класифікації метафоричного континууму прозової спадщини М. І. Цвєтаєвої утворюють три типи.

Перший тип – монотекстуальний метафоричний континуум – це процес виникнення і трансформації метафор, які функціонують у межах одного тексту, де вони послідовно та лінійно з'єднуються між собою. Особливістю зв'язку між метафорами у горизонтальному метафоричному континуумі є те, що окремі метафори як цілісне утворення містять нову інформацію і один з елементів попередніх метафор.

Другий тип – монотекстуальний вертикальний метафоричний континуум – це процес розвитку метафор, котрі функціонують у межах одного тексту, де метафори являють собою систему форм, всередині яких превалюють відношення зіставлення або протиставлення між двома окремими метафорами. Такий підхід не виключає можливості вільного переміщення метафор у просторі літературної творчості одного або декількох авторів. Отже, третім типом функціонування метафоричної системи є міжтекстуальний метафоричний континуум, суть якого полягає у вияві тих самих метафор у різних текстах.

Центральне місце в індивідуальній картині світу М. І. Цвєтаєвої посідає образ поета, що розкривається завдяки темам творчого процесу, віршів і характеристик поетів як класу та окремих його представників.

Образ поета фіксується в нетривіальних метафоричних моделях: «поет – Бог», «поет – монарх», «поет – дитина», «поет – дерево», «поет – вулкан», «поет – зброя», «поет – небесне тіло», «поет – хімічна речовина» тощо.

Взірець ідеального поета з точки зору М. І. Цветаєвої розглянуто у нарисі «Мой Пушкин» через три аспекти: метафоричного зображення поета як трудівника, як вразливої особистості, що гине від нерозуміння соціумом, а також пам'ятника.

«Мой Пушкин» належить до пізнього періоду творчості досліджуваного автора, тож можна припустити, що твір побудований на перетині метафор, котрі відносяться до певних обставин і реалій, а також їх впливу на автора у різний час (дитинство та зрілість), у різних підходах до дійсності (реальне – ірреальне), у різному просторі (життя як таке та життя персонажів художніх творів).

Ставлення М. І. Цветаєвої до Б. Л. Пастернака та В. В. Маяковського відображене у вертикальному метафоричному континуумі, який дав можливість автору побудувати розповідь через зіставлення метафор, що підкреслюють спільні та відмінні риси поетів. Фрагмент метафоричного континууму, котрий репрезентує осмислення М. І. Цветаєвою відмінних рис інших поетів (Р. М. Рільке, О. О. Блок) ґрунтується на зверненні до архетипів.

Завдяки асоціативно-когнітивному підходу стало можливим виявити ментально-вербальні особливості ідіостилю М. І. Цветаєвої. Закономірності авторських роздумів про поетів виявляються у різноманітних зв'язках між метафорами, оскільки характер тих чи тих переконань залежить від засобів їх мовної експлікації. Отже, кожному з фрагментів континууму властива акумуляція певних сфер-джерел метафоричної моделі, а також функцій, які виконують метафори.

Схильність М. І. Цветаєвої до оказіонального словотворення розвивається у прозі в аспекті, що відрізняється від поетичного, якому властива свобода від факторів обмеження – рими та ритму. Вплив французької та німецької мов на автора відображений у лексичній (зокрема, етимологічній) і графічній сферах. Комунікативно-прагматичний ланцюжок «автор – текст – читач» зумовлює наявність прагматичної функції (часто у поєднанні ще з якоюсь функцією) практично у кожній метафорі. Схожість метафор в одному образному ланцюгу призводить до подібності виконуваних ними завдань. Так, в оточенні метафор з функцією моделювання знаходяться метафори у функції зображення, пояснення, рідше – в інструментальній функції.

Творча мовна свідомість М. І. Цветаєвої використовує різні образи предметного та абстрактного світів. Визначення тематичної категорії метафор іноді ускладнюється у зв'язку з плюралістичним характером висловлювання, наприклад, прикметник *прозорливый* можна розглядати як у контексті сфери-джерела «людина», так і в контексті сфери «тварина». Це зауваження стосується і функцій. Поетичне начало М. І. Цветаєвої зумовлює наявність великої кількості виразних засобів, що сприяють виникненню розгалужених метафор.

Континуальний зв'язок виявлено: а) у з'єднанні тотожних позицій (у листах метафорично актуалізується подвійна суть творчих особистостей – поета та людини), б) у почерговій зміні смислових позицій (вищість поета над іншими людьми стоїть поруч з темою його підкорення силі поезії; почуття турботи до віршів повсюдно перетинається зі страхом перед ними як магічними явищами; відчуття

етнічної належності або виявляється надто сильно, або не відчувається взагалі), в) у континуальному виникненні художніх метафор на основі мовних (корни (генеалогическое древо), проза (обыденность), высшие силы).

Як продовження ментального континууму, метафоричний континуум характеризується здатністю до повторень, зокрема у різних текстах. Повернення до тих самих міркувань незалежно від будь-яких екстралінгвістичних факторів супроводжується використанням однакових метафор. Отже, ітерація стає однією з форм функціонування метафоричного континууму. Другою формою вияву ідентичних метафор у різних текстах є феномен ментальних ізоглос. Його особливість – збіг думок та їх мовної експлікації у творах декількох авторів, що не ґрунтується на особистому знайомстві. Метафоричному континууму як одній з ознак метафоричної системи властива відкритість, здатність вільного виходу за межі тексту, особливо публіцистичного.

Специфіка мовного вираження особистих переконань стосовно образу поета має двоплановий характер. З одного боку М. І. Цветаєвій властива вірність принципам та прагнення до об'єктивності. У цьому сенсі легко пояснюється звернення до метафори, оскільки зв'язок із підсвідомим робить її важкокерованим компонентом мовлення, і, як результат, індикатором щирості адресанта. З іншого боку, образи конкретних авторів невіддільні від особистих ставлень до них. Так, до О. С. Пушкіна М. І. Цветаєва відчувала почуття глибокої відданості, до В. В. Маяковського – повагу, з Б. Л. Пастернаком її пов'язувала дружба. Отже, частина метафоричного континууму, що дає опис вказаних авторів, виступає більшою мірою засобом характеристики ще одного поета – самої М. І. Цветаєвої.

Проблема метафоричного континууму не може бути вичерпана межами запропонованого дослідження. Цікавим, на нашу думку, є комплексне вивчення особливостей взаємодії метафоричного континууму у прозі та поезії не тільки М. І. Цветаєвої, а й інших авторів, що творили в обох сферах.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНО В 10 ПУБЛІКАЦІЯХ:

у фахових українських наукових виданнях:

1. Заруба А. Г. Экспрессивно-стилистические функции знаков препинания в художественной речи М. И. Цветаевой / А. Г. Заруба // Філологічні студії: зб. наук. ст. студентів / гол. ред. О. Д. Харлан. – Бердянськ: БДПУ, 2011. – Вип. V. – С. 228–231.

2. Вильчинская А. Г. Континуальный метафорический образ поэта в очерке М. И. Цветаевой «Мой Пушкин» / А. Г. Вильчинская // Система і структура східнослов'янських мов: зб. наук. праць / редкол.: В. І. Гончаров (відп. ред.) [та ін.]; Мін-во освіти і науки України, молоді та спорту України; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 6. – С. 201–205.

3. Вильчинская А. Г. Метафорический континуум в статье М. И. Цветаевой «Световой ливень» / А. Г. Вильчинская // Ученые записки Таврического

національного університета ім. В. І. Вернадського. Серія «Филология. Социальные коммуникации». – Сімферополь : Вид-во Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського, 2012. – Т. 25 (64). – № 1. – Ч. 1. – С. 248–252.

4. Вильчинская А.Г. Функции прецедентных феноменов в метафорическом континууме / А. Г. Вильчинская // Мова і культура. – 2012. – Вип. 15. Т.7. – С. 141–146.

5. Вильчинская А. Г. Разветвлённые метафоры в прозе М.И. Цветаевой (на материале очерка «Пушкин и Пугачёв») / А. Г. Вильчинская // Система і літературознавство: міжвуз. зб. наук. ст.; [гол. ред. В. А. Зарва]. – Бердянськ : БДПУ, 2013. – Вип. XXVII. – Ч. 3. – С. 515–521.

6. Вильчинская А. Г. Ментальные изоглоссы в межтекстуальном метафорическом континууме (на материале прозы и эпистолярия М. И. Цветаевой) / А. Г. Вильчинская // Система і структура східнослов'янських мов: зб. наук.праць / редкол.: Ю. В. Кравцова (відп. ред.) [та ін.]; Мін-во освіти і науки України; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. – Вип. 9. – С. 91–96.

7. Вильчинская А. Г. Метафорическая экспликация образа поэта в языковой картине мира М. И. Цветаевой / А. Г. Вильчинская // Наук. вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія. – К. : Видавничий центр КНЛУ. – 2015. – Вип. 30. – С. 190–196.

у закордонних виданнях:

8. Вильчинская А. Г. Метафорическая репрезентация отношения М. И. Цветаевой к словам (на материале писем и дневниковых записей) // Образование и наука в современных условиях: материалы VII Междунар. научн.-практ. конф. (Чебоксары, 22 мая 2016 г.) В 2 т. Т. 2 / редкол.: О. Н. Широков [и др.]. – Чебоксары : ЦНС «Интерактив плюс», 2016. – № 2 (7). – С. 106–110.

9. Вильчинская А. Г. Типология метафорического континуума (на материале прозы М. И. Цветаевой) / А. Г. Вильчинская // Славянские языки: системно-описательный и социокультурный аспекты исследования : сб. научн. тр. VII Междунар. конф., Брест, 26–27 нояб. 2015 г.: в 2 ч. / Брест. гос. ун-т. им. А. С. Пушкина; редкол.: Л. А. Годуйко [и др.] ; под общ. ред. О. Б. Переход. – Брест: БрГУ, 2016. – Ч. 2. – С. 3–6.

у інших виданнях:

10. Вильчинская А. Г. Метафора как средство выражения языкового символа (на материале очерка «Мой Пушкин» М.И. Цветаевой) / Вильчинская А.Г. // Актуальні проблеми східнослов'янської філології. Серія: лінгвістика і літературознавство: міжвуз. зб. наук.ст.; [гол. ред. В. А. Зарва]. – Бердянськ : БДПУ, 2013. – Вип. XXVII. – Ч. 3. – С. 515–521.

АНОТАЦІЯ

Вільчинська А. Г. Образ поета у метафоричному континуумі прози М. І. Цвєтаєвої: лінгвокогнітивний та функційний аспекти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.02 – російська мова. – Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. – Київ, 2017. – 19 стор.

Дисертацію присвячено дослідженню особливостей метафоричної репрезентації образу поета у прозі М. І. Цвєтаєвої. Виявлено закономірності тропеїчної системи творів, які до цього часу залишались не вивченими у лінгвістичному аспекті. Уведено нове поняття для визначення основної ознаки метафоричної системи. Метафоричний континуум – це процес розвитку метафор у межах одного та декількох текстів, особливістю котрого є безперервна детермінована кореляція метафор.

Проаналізовані вперше матеріали вказують на системний характер не тільки узуальних, а й індивідуально-авторських метафор. З'ясовано, що метафоричний континуум може виявлятися у двох формах – монотекстуально та міжтекстуально.

Ключові слова: індивідуально-авторська метафора, горизонтальний/вертикальний метафоричний континуум, міжтекстуальний метафоричний континуум, образ поета, асоціативне мислення.

АННОТАЦИЯ

Вильчинская А. Г. Образ поэта в метафорическом континууме прозы М. И. Цветаевой: лингвокогнитивный и функциональный аспекты. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.02 – русский язык. – Институт языкознания им. А. А. Потебни НАН Украины. – Киев, 2017. – 19 стр.

Работа посвящена исследованию особенностей метафорической репрезентации образа поэта в прозе М. И. Цветаевой. Выявлены закономерности тропеической системы произведений, до настоящего времени не изученных в лингвистическом аспекте (эпистолярный, дневники, публицистические и художественные тексты). Введено новое понятие для определения основного признака метафорической системы. Метафорический континуум – процесс развития метафор в границах одного и нескольких текстов, особенностью которого является непрерывная детерминированная корреляция метафор.

В теоретической главе представлен краткий обзор современных теорий метафоры. Дается обоснование необходимости использования интегрированного подхода при исследовании метафор в наследии выдающегося автора с уникальным мышлением. В последующих главах представлен развернутый анализ типов

метафорического континуума (монотекстуальный горизонтальный, монотекстуальный вертикальный, межтекстуальный), являющегося речевым воплощением мыслительного континуума.

Во второй главе «*Монотекстуальный горизонтальный метафорический континуум в прозе М. И. Цветаевой (на материале очерка «Мой Пушкин»)*» описывается модель последовательного возникновения метафор в пределах одного текста. Особенностью связей между метафорами в горизонтальном континууме является то, что отдельные метафоры, будучи целостным образованием, заключают в себе новую информацию и один из элементов предшествующих метафор.

В третьей главе «*Монотекстуальный вертикальный метафорический континуум*» дано представление М. И. Цветаевой о ключевых поэтах своей эпохи. В отношении микротем условно выделяем фрагмент континуума, связанный с образом Б. Л. Пастернака, фрагмент, репрезентирующий образ В. В. Маяковского, фрагмент континуума, дающий сопоставление образов, а также фрагмент, объединяющий их. Проанализированы особенности метафорической экспликации образов поэтов, с которыми автора связывало личное знакомство. Указанный фактор позволил в большей мере раскрыться не интуитивно-бессознательной (как в случае с обращением к образу А. С. Пушкина), а логико-аналитической стороне личности М. И. Цветаевой.

В четвёртой главе «*Межтекстуальный метафорический континуум*» прослежено функционирование метафор, укоренённых глубоко в сознании автора и проявляющихся в течение всей его жизни в разножанровых текстах – эссе, очерках, статьях, записных книжках, письмах. Осмысление М. И. Цветаевой природы поэта приводит к созданию ёмких личностно значимых аксиом, способных связываться в сознании автора с другими идеями, что объясняет многократное возвращение к подобным мыслям, запечатлённое в разных текстах посредством континуальной взаимокорреляции системы метафор. Проявлением межтекстуального метафорического континуума являются интертекстуальные метафоры, итерация и ментальные изоглоссы.

Модель исследования можно использовать при изучении метафорических континуумов в творчестве других авторов.

Ключевые слова: индивидуально-авторская метафора, горизонтальный метафорический континуум, вертикальный метафорический континуум, межтекстуальный метафорический континуум, образ поэта, ассоциативное мышление.

ABSTRACT

Vilchynska A. G. Image of a poet in metaphorical continuum of prose of M. I. Tsvetaeva: linguo-cognitive and functional aspects. – Manuscript.

Thesis for a Candidate of Philological Sciences degree, speciality 10.02.02 – the Russian language. – O. O. Potebnya Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2017. – 19 p.

The thesis deals with researching the peculiarities of metaphorical representations of image of a poet in the prose of M. Tsvetaeva. The regularities of trope system of works, which have not been studied so far, have been found. A new concept to determine the main features of metaphorical system has been introduced. The metaphorical continuum is a process in developing metaphors within one or a few texts, the peculiarity of which is a continuous deterministic correlation of metaphors.

The analyzed materials first are pointing at the system principles, not only usual, but of course individual author's metaphors. Metaphorical continuum was found to be capable to occur in two forms.

Key words: individual author's metaphor, horizontal/vertical metaphorical continuum, intertextual metaphorical continuum, image of the poet, associative thinking.

Підписано до друку 13.03.2017 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Наклад 100 прим. Зам. № 070
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.